

2. Keynotes

De presentaties van Bas Roels (Wereld Natuurfonds) over de dubbele dijken en David de Boer (Flux landbouwarchitecten) over het ontwerpen van een archipel van zonne-eilanden zijn toegevoegd als bijlage bij dit verslag. Hieronder gaan we in op een aantal van de vragen en discussiepunten die na afloop aan bod kwamen.

Discussiepunten n.a.v. presentatie Archipel met zonne-eilanden

- Het verhaal en de opzet van het archipel benadrukt de tijdelijkheid van de zonnepanelen. Ze dragen bij aan een geleidelijk transitie van de randen van de eilanden.
- Lastig is de tijdsdimensie van dit concept. De wisselpolders leveren tijdelijke natuur, die na opslibbing (bijvoorbeeld na 20 jaar) kunnen dienen als landbouwgrond. Dat is een (te) lange periode voor agrariërs om te overbruggen voordat ze weer verder kunnen met hun activiteiten. .
- Het combineren van verschillende opgaven met de energietransitie is interessant, want daar zit een verdien potentie in.
- Zonne-eilanden zijn vanuit perspectief van de waterrecreatie niet echt gewenst in het IJssel- en Markermeer.
- Het is wel interessant om in pilots de effecten te onderzoeken; en ook andere ontwerpprocessen te verkennen.

Dubbele dijken

- Schorren en kwelders hebben niet alleen een functie voor waterveiligheid als waterkerende vooroevers maar denk bijvoorbeeld ook aan het vastleggen van CO₂ (blue carbon) het tegengaan van verzilting (en zoutwater gaat dieper landinwaarts dan we vaak denken).
- Bij de dubbele dijk zijn veel emoties diep, ingegeven door watersnoodramp waardoor er vaak een intrinsiek en ver gaand draagvlak is voor waterveiligheidsmaatregelen. Echter, vanuit de agrarische sector is wel weerstand, maar zijn ook nog niet echt betrokken. Echte participatie en samenwerking gaat over naar elkaar luisteren en verdiepen. Geen pseudo participatie. Uiteindelijk zijn agrariërs ook probleemeigenaar, dus waar zit dan de win-win en hoe kom je daar ook met elkaar, procesmatig. Publieke middelen kunnen ingezet worden voor compensatie maar er moeten voor landbouwers-familiebedrijven wel toekomstperspectieven zijn. Advies om de cultuurhistorische relatie landbouw-dijken erbij te betrekken - denk ook aan historische ontwikkeling zomer-winterdijken. Daar creëerde men in feite ook wisselpolders met meerwaarde. Dit onderwerp is al een geheel eigen bootcamp waard.
- Er zijn kansen in de marine aquacultuur; niet makkelijk om daar nu al business cases voor rond te krijgen maar hier liggen wel enorme kansen.
- Draagvlak bouwen kun je het beste creëren door de problematiek van de individuele stakeholders te beluisteren en te snappen. Wat zijn bijvoorbeeld de nieuwe perspectieven voor de landbouw? Andere teelten als het onder invloed staat van getij / maar weer terug naar zoetwater-gebonden landbouw wanneer polder weer afgesloten wordt? Kan de grond eigenaar nog wel baten genereren? En wie zijn de beoogde verdieners tussen de twee dijken? voedselproductie door boeren/vissers is er één, maar er zijn ook kansen voor nieuwe ondernemers, zoals recreatie ondernemers e.d.
- Kosten reductie kan ook een verdien model zijn – Vermindering van de uitgave die nodig is om waterveiligheid te realiseren.

- Wat kan er allemaal in de wisselpolder? Dit zal over de tijd opslibben en boven de waterlijn komen. Kan verschillende functies vervullen; aquacultuur, natuur, traditioneel landbouw. Andere manier van denken over landgebruik → Dynamisch en wisselend landgebruik systeem waarbij het principe “land as a service” staat.

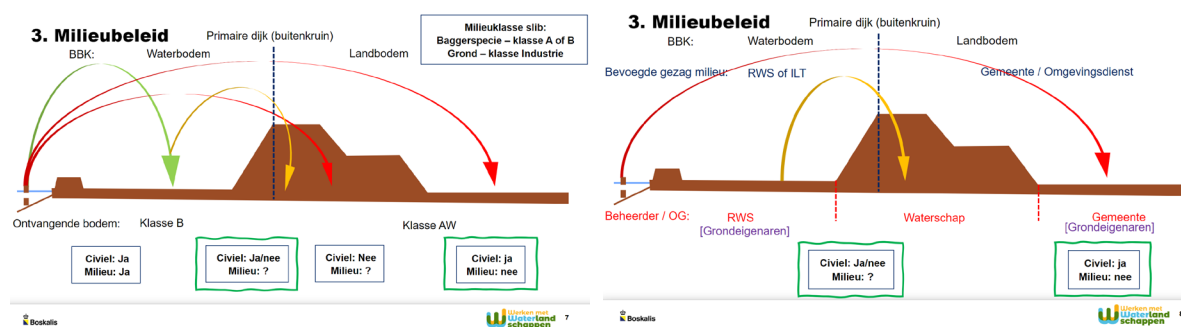
3. Thema introductie en rondetafel gesprekken

Onderstaand is per thema een samenvatting van de rondetafelgesprekken. De inhoud van de samenvatting weerspiegelt het gesprek en daarmee de ervaringen, standpunten, en ideeën van de deelnemers.

3.1 Hergebruik slib & milieubeleid met Gijsbert Roos (Boskalis)

Deelnemers:

Joost Stronkhorst (HZ, gespreksleider), Sylvia Tuinder (provincie Zeeland), Gijsbrecht Roos (Boskalis), Hedzer Spaans (HZ), Robert Stoop (Natuurmonumenten), Dirk van der Woerd (WLN), Mascha Dedert (HZ)



Thema inleiding:

Bedrijven die moeten baggeren horen over zeespiegelstijging en het verdrinken van delta's door een tekort aan sediment-aanvoer, maar als er ergens gebaggerd moeten worden kunnen ze het A) nergens nuttig toepassen en moeten ze B) aantonen dat het niet vervuild is om een vergunningen te krijgen voor het dumpen in zee.

Rondetafel gesprek:

Door landelijke regels zit de milieuproblematiek op slot. Onder andere door verschillende beheerders die andere normen hanteren voor bijvoorbeeld vervuild slib. Hierdoor wordt het vinden van een goede toepassing van slib en grond bemoeilijkt. Met de komst van de nieuwe omgevingsvisie kan meer samenhang in de regelgeving wordt gecreëerd.

Voor waterbouwers is het belangrijk dat slib binnen de werkzaamheden kan blijven op een milieu-hygiënische verantwoorde wijze en dat daar contractuele ruimte voor komt. Hoe is dat te realiseren? De normen zijn er tenslotte niet voor niets, maar wel steeds strenger geworden. Het resultaat daarvan is dat meer slib en grond afgevoerd en gestort wordt in

plaats van circulair wordt toegepast. Er is meer maatwerk nodig voor wat kan en mag, bijvoorbeeld;

- *het mogelijk maken van vermengen met schoner materiaal.*
- *het reinigen van materiaal.*

Dit maakt het werk duurder, maar kan als noodzakelijk gezien worden en is in het algemeen belang. Hoe verdelen we deze extra lasten? De kosten zouden maatschappelijk gedragen moeten worden.

Vanuit Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen zijn een aantal deelprocessen te onderscheiden:

- 1) *Normen; hoe worden die vertaald in beleid?*
- 2) *Proces; wie bepaalt wat? Waar ligt de maatschappelijke verantwoordelijkheid?*
- 3) *Reiniging; zeer kostbaar, welke hoeveelheden?*

Doel is een product in plaats van afval te produceren. Reiniging behandelt de effecten, beter zou zijn ook een bronaanpak waarbij de verontreiniging wordt voorkomen.

In het proces is het belangrijk maatwerk te leveren, gebruikmakend van een landelijke normenhuis. Momenteel wordt de verantwoordelijkheid vaak neergelegd bij de aannemers via contractuele afspraken waar goedkoop en snel de selectiecriteria zijn en niet kwaliteit en duurzaam. Daarnaast is een bredere blik nodig. We moeten kijken naar de algehele leefomgeving waar water en bodem een onderdeel van zijn. Vroegtijdig bespreken van plannen maakt het mogelijk om aan de voorkant mee te denken; wat is er nodig voor de toepassing? Hier speelt de verdere invulling van de Omgevingswet een belangrijke rol; wanneer is een product voldoende schoon?

Wat betekent dit voor het Werken met Waterlandschappen?

Voor een goede businesscase met een onderbouwde zorgplicht is regie op de beschikbare grondstoffen nodig. De regie hoort bij de overheid te liggen en wat de overheid vraagt moet ook mogelijk zijn. De huidige contracten met waterbouwers zorgen ervoor dat de regie bij de aannemer ligt en in het huidige verdienmodel wordt overtreding van de wet gestimuleerd. Ideeën zijn om tijdig met elkaar in gesprek te gaan om ver aan de voorkant mee te denken over mogelijke toepassingen. Ook om voldoende tijd en aandacht te besteden aan de proceskant voor de casus.

3.2 Exploitatie en rollen met Marco Schut (Bovisie)

Deelnemers:

Jeroen Veraart (WEnR), Roel Doef (RWS), Marco Schut (Bovisie), Heleen Vreugdenhil (Deltares) en Sacha de Rijk (Deltares), Ronald van de Wal (WING) en Sylvia Tuinder (Provincie Zeeland)



Thema inleiding:

De energietransitie, woningen, mobiliteit, maar ook natuur en water leggen allemaal een claim op de ruimtelijke inrichting van Nederland en er moeten belangrijke afwegingen gemaakt worden. Bijvoorbeeld, de aanleg van de Markerwadden had het voornaamste doel om natuurontwikkeling en recreatie mogelijk te maken. Wanneer dit concept opgeschaald wordt heeft dit gevolgen voor ruimte gebruik voor overige doeleinden, zoals als energie opwekking of de mogelijkheden voor beroeps en/of recreatie vaart. Hoe en door wie wordt dit afgewogen, en hoe worden de exploitatierechten van vrijkomende grondstoffen of recreatieve ruimte verdeeld? En wat zijn ook de kansen en risico's van verschillende exploitatievormen bij opschaling van (publieke/private) samenwerking bij landschapsinrichtingsconcepten. Zijn de procedures transparant en aantrekkelijk voor ondernemers die kansen en verdienmodellen zien?

Rondetafel gesprek:

In het algemeen is het een uitdaging om de belangen van verschillende stakeholders te stroomlijnen. Het lijkt een goede aanpak om vanuit de gebiedsopgaven en wensen te kijken, maar hoe ver ga je hierin? Hoe krijg je de wensen vanuit het gebied passend in de overheidsplannen en regels? En hoe pak je dit aan? Wanneer heb je eigenlijk het best mogelijke plan? Waar komen de baten terecht en wie draagt de kosten?

Er lijkt een mooi plan te liggen waarin er verschillende kansen en opgaven aan elkaar gekoppeld worden, o.a.

- *verschillende recreatieve voorzieningen*
- *verbetering van ruimtelijke kwaliteit*
- *natuurontwikkeling*
- *sedimentatie problematiek en grondstromen efficiënt inzetten*

Het betreft in dit geval een "eigen initiatief" (unsolicited proposal). Er zijn investeerders die interesse hebben, er is een consortium in de maak. Het consortium kan in principe dit plan tot goede realisatie brengen (capabel en solvabel genoeg). Maar er zijn concrete uitdagingen en risico's waar de initiatiefnemer mee te maken heeft.

- *De overheid opereert langzaam*
- *Er is geen zekerheid dat de initiatiefnemer de voorinvestering zal terugverdienen en de rol in de uitvoering is onzeker*

- *Wie is er verantwoordelijk voor het creëren van draagvlak (in de omgeving)? Om als initiatiefnemer de gemeente te overtuigen is er ook draagvlak buiten nodig, maar wie is eerst aan zet? Er is een privaat/commerciële kans (verdien vermogen) maar ook een publieke opgave die ingrepen vereist... dus wie eerst?*
- *Waar liggen de waarden die je kan toevoegen voor biodiversiteit en hoe toon je dit aan?*
- *Hoe kunnen we een mogelijk publieke private samenwerking vorm geven, en is dat wenselijk?*

Wat betekent dit voor het Werken met Waterlandschappen?

Het is een concrete casus. Deze setting gebruiken om dit initiatief "in de arena te gooien". In verschillende scenario's nadenken, in beeld brengen welke stappen doorlopen moeten worden, en waardevrij brainstormen zonder het politiek te maken. Zien we andere initiatieven in Nederland en wat kunnen we daarvan leren? Een optie is ook om de Agenda IJsselmeer tool te doorlopen (omgevingstool).

3.3 Kwantificering van effect en impact met Marleen Maarleveld (Waterrecreatie Nederland)

Deelnemers:

Jim van Belzen (NIOZ), Shannen Dill (WEnR), Ronald Lanfers (Bureau Wing), Paul Vertegaal (Natuurmonumenten), Roy Daggenvoorde (HKV), Marleen Maarleveld (waterrecreatie Nederland), Ageeth Maldegem (HZ), Lieke Hüsken (Deltares)

Thema inleiding:

Er zijn veel onzekerheden rondom bouwen met natuur. Bijvoorbeeld, hoe lang duurt het voordat de beoogde vegetatie aanslaat? Of, wat zijn de sterkte eigenschappen van de geconsolideerde klei? Maar ook, wat is de waarde van een verbeterde zwemwaterkwaliteit, de beleving van natuur of erfgoed, welzijn of sociale cohesie? Zowel de fysieke effecten als de impact/maatschappelijke meerwaarde zijn vaak lastig te kwantificeren, laat staan te moneteriseren. Het aantal breed gedragen indicatoren voor sociaal-maatschappelijke impacts zijn nog beperkt en ontbreekt het hierdoor aan een integraal kader op grond waarvan stakeholders en bestuurders een project kunnen aansturen en onderbouwen. De vraag is hoe je in deze setting van onzekerheden op een zinvolle manier het geheel van positieve en negatieve impacts in beeld kunt brengen en verschillende alternatieve oplossingen tegen elkaar kunt afwegen. De vraag is ook of het belangrijk is om alle kosten en baten te kwantificeren, of zouden we ons vooral moeten focussen op impacts die in geld zijn uit te drukken?

Rondetafel gesprek:

Bij het onderzoek en de rapportage over de dubbele dijken is er veel discussie geweest over waarden, en welke wel of niet mee te nemen. Uiteindelijk is er daar gekozen om 'zachte waarden' en ecosysteemdiensten buiten beschouwing te laten omdat dit ook veel discussie opwekt en mogelijk zelfs daardoor de uitkomst verzwakt. Dat betekent niet dat ze onbelangrijk zijn maar dat ze niet gemonetariseerd meewegen. In het geval van de dubbele dijk pakte de business case ook zonder deze aanvullende baten al positief uit, maar dat is niet altijd het geval. Bij veel building with nature oplossingen komt een businesscase niet rond omdat we de baten niet hard kunnen maken. We weten dus wel dat het meer oplevert, maar kunnen dat niet voldoende onderbouwen. Voor het voetlicht brengen van zachte waarden is moeilijk, onder andere door onzekerheden, maar deze waarden hebben ook een plek in besluitvorming nodig. Dat is essentieel om vernieuwing voor elkaar te krijgen.

We hebben als mensen het vermogen om dingen anders te doen, COVID legt veel maatschappelijk waarden bloot, maar we moeten wel de status quo doorbreken. Dat geldt voor veel verschillende sectoren. Wat zijn waarden waar we ons zorgen over maken?

- *Waterbeleving en mentale en fysieke gezondheid.*
- *Kwaliteit van de leefomgeving (Op ministerieel niveau belangrijk, maar met beperkte budgetten)*
- *Emotionele waarde, en cultuurhistorische waarde*
- *Biodiversiteit en duurzaamheid*
- *Toekomstbestendigheid, veerkracht en flexibiliteit (van een maatregel) werden ook genoemd.*

De nieuwe omgevingswet kwam vaak ter sprake. Men zag wel kansen. Veel waarden waar we aan willen werken kunnen we realiseren door multifunctioneel te werken en doelstellingen aan elkaar te koppelen. Multifunctionaliteit kom je veel tegen in de omgevingswet. Maar, multifunctionaliteit is geen waarde en geen doel op zich.

Het is belangrijk om samen te werken om de juiste indicatoren te bepalen (bijvoorbeeld de samenwerking tussen natuurorganisaties en de recreatie sector). Er worden heel veel meetlatten ontwikkeld voor zachte waarden, maar hier mist bijvoorbeeld de zwemmende mens in. Sportvisserij heeft een symposium over schoon en gezond water gehouden. Daar werd toen een plaatje van een zwemmende baby gebruikt. Als het water schoon genoeg is om je baby in te laten zwemmen, dan laat dat zien dat het goed is. Dit is een heel ander soort indicator, wel belangrijk en heeft een bepaald soort overtuigingskracht, maar zegt niks over euro's.

Wat is eigenlijk onze systematiek om publieke investeringen te rechtvaardigen? Een onderbouwing in de vorm van een (maatschappelijke) kosten baten analyse is niet altijd en overal noodzakelijk. In MIRT projecten bijvoorbeeld wel. Vanuit waterrecreatie is de ervaring dat er wel veel (M)KBAs worden gebruikt. Deze zijn toch veelal hard want ze worden opgesteld door ingenieursbureaus. Maar, de sector zelf bestaat vooral uit MKB, hebben weinig collectief geld, en kunnen geen bureaus inhuren om een dergelijke analyse op te stellen. Ook speelt nog het probleem van de tijdshorizon van de baten – toekomstige waarden worden weg verdisconteert volgens economische rekenregels. Uiteraard vooral voor lange termijn baten is dit een probleem.

De volgende punten zijn ook nog aangestipt.

- *Cultuur: de Omgevingswet en bv. het daardoor bijgestelde HWBP en het MIRT vragen breder en integraler te denken, maar veel projectleiders, leidinggevenden en (wat minder) bestuurders zijn daar nog niet toe in staat. Wat moeten/kunnen we met projectcultuur?*
- *Historie en persoonlijke waarden bij agrariërs: zijn vaak al generaties lang verzorgers en gebruikers van de grond, (veensteken, koeien, landbouw...) Daar zit veel emotie in, en is niet enkel uit te drukken in geld. Je ziet nu ook al dat bv. LTO (wat anders dan individuele boeren!) zich onder druk voelt staan van de maatschappelijke wens integraal en multifunctioneel te worden.*
- *Bestuurders vinden het gemakkelijk dat het om harde waarde gaat. Dat maakt dat het proces sneller, zonder hobbels verloopt.*
- *Andere waarden krijgen wel steeds meer foothold. Denk aan de UN Sustainable Development Goals en concepten als de Donut Economy.*
- *de mission economy – werken vanuit maatschappelijke doelstellingen*

- Zachte waarden met breed draagvlak in de samenleving kunnen uiteindelijk ook heel hard worden.

Interessante publicaties die tijdens het gesprek zijn benoemd:

Het boekje *geld als Water* <https://www.tripleee.nl/2019/05/19/geld-als-water/>
<https://www.klimaatbuffers.nl/uploads/besparingspotentieel-bouwen-met-natuur-2-juli-2014.779bff.pdf>

STOWA Deltafact Omgevingswet <https://www.stowa.nl/deltafacts/ruimtelijke-adaptatie/adaptief-deltamanagement/water-en-omgevingswet>

4. Plenaire terugmelding

Thema 1 ‘Duurzaamheid wordt bewerkstelligd door contracten, niet door de wetgeving.’ In de dagelijkse praktijk van de aannemer wordt geconstateerd dat slib vooral nog wordt beschouwd als afvalstof waardoor mogelijkheden van hergebruik onbenut blijven. Zwaar vervuild slib gaat naar depots, maar zijn er wel goede toepassingen voor matig vervuild slib? Dit is een complex organisatie overstijgend vraagstuk, waarbij ook een zorgplicht geldt. De oproep is om meer aandacht te hebben voor de verschillende mogelijkheden met als uitgangspunt dat we af willen van vervuiling. De problematiek van vervuilde grond en slib is ingewikkeld, er zijn wel kansen, er zijn kosten en baten die verdeeld moeten worden, en het is in het maatschappelijk belang. In het project Werken met Waterlandschappen zou een proeflocatie gebruikt kunnen worden om ook de proceskant te onderzoeken en aanpakken te beproeven.

Thema 2 Het voorstel van Bovisie klinkt veelbelovend. Gebiedsvernieuwing, lost knelpunten op, verbinding tussen land en meer, meerwaarde voor bewoners, en brengt extra bedrijvigheid. Problematisch is dat zo’n idee als marktinitiatief niet past binnen de werkwijze van de overheid en dat het onduidelijk is voor de initiatiefnemer hoe het plan verder te brengen. Welke stappen zijn te doorlopen? Wat moeten we nog gaan doen? Een optie is om een omgevingsvergunning aan te vragen, dan moet overheid wel in actie stand komen. Risico is dat het veel weerstand oproept. Kan je dit proces een keer waarde vrij doorlopen? Dit is een activiteit die in het project Werken met Waterlandschappen opgepakt zou kunnen worden en levert ook voor andere projecten waardevolle inzichten.

Thema 3 Er wordt (inter)nationaal, in beleid, in praktijk, en in de wetenschap al veel gewerkt aan innovatieve methoden en instrumenten om veel verschillende waarden in beeld te brengen en te kwantificeren te onderbouwing van een plan of maatregel. Het is moeilijk als ondernemer om hier een weg in te vinden, wanneer kies je welke aanpak, en hoe gaan bestuurders hierop reageren. Maar er is ook gesproken over of het kwantitatief en monetaire onderbouwen van een plan altijd nodig (en wenselijk) is. Er is veel mogelijk qua indicatoren (zoals de zwemmende baby) maar het moet vooral aansluiten bij de (combinatie) van doelen die men wil bereiken, op verschillende schalen (lokaal, regionaal, publiek, privaat, etc.) In het project Werken met Waterlandschappen zouden we een aantal methodieken beet kunnen pakken en testen.

Zie ook de journalistieke terugkoppeling over de bootcamp:

<https://www.waterlandschappen.nl/veel-energie-tijdens-eerste-bootcamp-waterlandschappen/>